

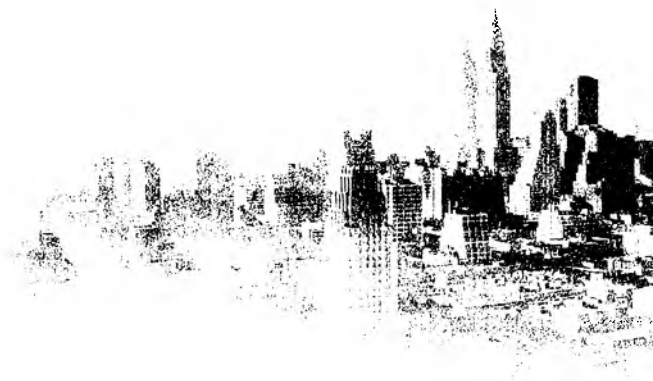
Теодор
ДРАЙЗЕР

САРМОЯДОР

РОМАН

Икки жилдлик

I

«O‘QITUVCHI» НАШРИЁТ-МАТБАА ИЖОДИЙ УЙИ
ТОШКЕНТ – 2018

I боб

Фрэнк Алжернон Каупервуд таваллуд топган Филадельфияда ўшанда икки юз эллик минг нафар аҳоли истикомат қиларди. Бу шаҳарда гўзал парклар, мухташам бинолар ва кўхна ёдгорликлар мўл эди. Биз билган ва кейинчалик Фрэнкка маълум бўлган кўп нарсалар – телеграф, телефон, молларни уйга етказиб бериш, шаҳар почта тармоғи ва океан кемалари – у вақтда ҳали йўқ эди. Ҳатто почта маркалари ва буюртма хатлар ҳам бўлмаганди. Конка эса алаалхусус. Шаҳар ичида сонсиз омнибуслар қатнарди, узоқ саёҳатлар учун эса ҳали кемалар қатнайидиган каналлар билан узвий боғлиқ темир йўлларнинг энди-энди ривожланиб келаётган тармоғи хизмат қилар эди, холос.

Фрэнк майда банк хизматчиси оиласида туғилди, бироқ ўн йил ўтгач, бола атроф оламига қизиқиш ва зийраклик билан разм солиб қарай бошлаганди, банк идораси раиси оламдан ўтиб, барча хизматчилар тегишли равишда лавозимларида кўтарилиб олишди ва Генри Уортингтон Каупервуд ўша вақтдаги унинг тушунчаси бўйича йиллик маоши ажойиб ҳисобланган уч ярим минг долларли ғазначи ёрдамчиси ўрнини мерос қилиб олганди. У дарҳол севинч билан хотинига Батнвуд-стритдаги 21 уйдан Нью-Маркет-стритдаги 124-уйга кўчиб ўтишга қарор қилганини хабар қилди: туман ҳам унақа овлоқ эмас ва уй ҳам уч қаватли, ғиштин – Каупервудларнинг ҳозирги турган жойларидан ўлса ўлиги ортиқ. Вақти келиб янада кенгроқ уйга кўчиб ўтиш ниятлари йўқ эмас эди, аммо ҳозирча бу уй ҳам ёмон эмасди. Мистер Каупервуд чин дилдан Худога шукурлар айтди.

Генри Уортингтон Каупервуд ўз кўзлари билан кўрганларигагина ишонарди ва ўзининг аҳволидан кўнгли тўқ эди – бу унга келажакда банкир бўлиш имконини берарди. Ўша вақтда

у келишган одам эди -- баланд бўйли, қотмагина, гавдаси таранг, кўзлари ўйчан, кулоғи солинчагигача етган, калта қилиб кузалган чакка сочлари ўзгача тароват бағишларди унга. Соколи доим қиртишланган бўларди. Қалин қора қошлари тагидан кулранг кўзлари тийрак боқарди, тўғри очилган фарқ силлик қилиб таралган калта сочларини қок иккига бўлиб турарди. У сюртугини сира эғнидан ташламасди – ўша пайтдаги сармоядорлар даврасида бу “одоб белгиси” саналарди. Тирноқларини ҳаддан ташқари тоза сақларди. Бир қарашда хийла жиддий кўринса-да, бироқ унинг бу жиддийлиги ясама эди.

Жамиятда ва сармоядорлар дунёсида илгарилаб кетишга интилиб, мистер Каупервуд ҳар доим ким билан ва ким ҳақида гапираётганини диққат билан фикр тарозисидан ўтказарди. Унинг даврасида ижтимоий ёки сиёсий масалалар бўйича каттиқ ёки ножўя гаплар оғзидан чиқиб кетмаслиги ва обрўси йўқ одамлар билан муомала қилмаслиги учун мудом ўзини хушёр тутар эди. Дарвоқе, айтиш жоизки, у тайинли сиёсий эътиқодга эга эмасди. Гарчи ўша вақтдаги муҳит аболициончилар ва кулдорлик тарафдорлари ўртасидаги кураш билан тўла бўлмаса-да, у кулдорликка қарши кураш тарафдори ҳам эмасди. Темир йўлларда катта бойлик тўплаш мумкинлигига Каупервуд каттиқ ишонарди, бунинг учун дурустгина сармоя бўлса бўлгани, кейин яна бир қизик жиҳати, шахсий жозиба, яъни ўзига ишонч пайдо эта билиш қобилияти бўлиши керак. Унинг наздича, Николас Бидл ва Қўшма Штатлар Банкига қарши чиққанда Эндриу Жексон мутлақо ноҳақ эди – бу муаммо ўшанда ҳаммани таҳликага солганди. У муомалада бўлган ва дам-бадам унинг банкига келиб тушган “пучак пуллар” оқимидан каттиқ ташвишда эди; тўғри, унинг банки барибир буни ҳисобга оларди ва ўзига фойда келишини ўйлаб, уларни яна айланмага қўяр, ссудаларга ўч мижозларга бериб юбораверарди. У хизмат қиладиган учинчи Филадельфия миллий банки ишчилар маҳалласида жойлашганди, ўша пайтда бутун Америка молия оламининг маркази ҳисобланарди; банк соҳиблари йўл-йўлакай биржада ўйинлар билан ҳам шуғулланар эдилар. Йирик ва майда “штатлар банклари” ўшанда ҳар қадамда пай-

до бўлар эди; улар бекарор ва ҳеч ким билмайдиган активлар негизида ўз банк билетларини назоратсиз чиқарар ва ҳайратомуз шитоб ила чув тушар ва тўловларни тўхтатиб қўяр эдилар. Бу барча ишларда вокифлик мистер Каупервуд фаолиятининг мукаррар шарти эди, шундан у эҳтиёткорлик тимсолига айланганди. Афсуски, ҳар қандай соҳада муваффақият қозониши учун унга икки сифат етишмасди: шахсий мафтункорлик ва узокни кўра билишлик. Ундан йирик сармоядор чикмаса-да, уни олдинда дурустгина мансабга кўтарилиш кутиб турарди.

Миссис Каупервуд диндор аёл эди; муштдеккина, сочлари кўнғир ва кўзлари коп-қора бу хотин ёшлигида ғоят жозибадор бўлгани сезилиб турарди, аммо йиллар ўтиши билан бир қадар тароватини йўқотиб, кундалик ташвишлардан сира боши чикмайдиган бўлиб қолганди. Уч ўғли ва бир қизини тарбиялашдаги ўзининг оналик мажбуриятларига ғоят жиддий риоя қилар эди. Катталари бўлмиш Фрэнкнинг изидан борувчи болалар унинг бошига битган бало эдилар, қачон қарамасин, шаҳарнинг қайсидир чеккасида бирон-бир ишқал чиқаришгани-чиқаришган – ҳали ёмон болаларга илакишиб қолган, ҳали буларнинг ёшида кўриб ҳам, эшитиб ҳам бўлмайдиган нарсаларга мубтало бўлар эдилар.

Фрэнк Каупервуд ўн ёшиданок ўзини туғма йўлбошчи дея хис қиларди. Бошланғич мактабда ҳам, ўрта мактабда ҳам ҳамма ҳар қандай ҳолатда унинг аклига ишонса бўлади, деб ҳисобларди. Унинг феълида ўзига ишониш, жасурлик ва тиришқоқлик мана мен деб турарди. Болаликдан у сиёсат ва иқтисод шайдоси эди. Китоблар уни кўпда қизиқтирмасди. Қад-қомати тик, елкадор, хушбичим ўсмир эди. Одамга тик боқар, кўзлари катта-катта, тиник эди; пешонаси кенг, қизғиш-қўнғир сочи қалта қилиб олинган. Ҳаракатлари шиддатли ва кескин. У оқиллона, жўяли жавоб олмагунча савол устига савол беравериб, ҳаммани безор қиларди. Фрэнк доимо соғлом юрарди, иштаҳаси ҳамиша қарнай эди, у укаларига амрона буйруқ берарди: “Жо, сен ундай қил!”, “Эд, сен бундай қил!” Унинг буйруқлари салмоқдор бўларди. Жо билан Эд “хўп бўлади” деб айтганини бажо келтиришарди. Улар болаликдан акаларига гапини сира икки қилиб бўлмайдиган раҳбар деб қарашга ўрганган эдилар.

У мудом хаёл сургани-сурган эди. Дунёдаги ҳамма нарса уни таажжубга соларди, зеро, у асосий саволга жавоб тополмасди: бу ҳаёт дегани нима ўзи ва у қанақа тузилган? Дунёга одамлар қаердан келиб қолган? Уларнинг вазифаси қанақа? Буларнинг ибтидоси қимдан бошланган? Ойиси унга Одам Ато ва Момо Ҳавво ҳақидаги афсонани сўзлаб берганди, аммо у бунга ишонмаганди.

Каупервудлар балиқ бозоридан сал нарида туришарди, банкдаги отасининг олдига боришда ёки мактабдан кейин укалари битта-яримта “ишқал” чиқарган вақтда Фрэнк аквариум қўйилган пештахта олдида тўхташни яхши кўрарди; Делавер қўлтиғидаги балиқчилар океан тубидан олиб чиққан турли-туман жонзотлар билан уни тўлдириб туришарди. Бир куни ўша ерда денгиз отини кўрди, бу миттигина жонивор бўлиб, озмоз отга ўхшаб кетарди. Бошқа бир гал қараса, электр угряси турибди, Бенжамин Франклиннинг машҳур кашфиёти унинг хоссаларини изохлаб берганди. Қайсидир кунда аквариумда омар ва қаракатица пайдо бўлди ва Фрэнк бир умр эсидан чиқмайдиган бўлиб қолган ва кўп нарсани фаҳмлашга ёрдам берган фожиа гувоҳига айланди. Бекорхўжаларнинг суҳбатларидан у билдики, омарга ҳеч қанақа овқат беришмаётган экан, чунки унинг қонуний ўлжаси қаракатица ҳисобланар экан. Омар ойнаванд боғчанинг заррин қумлок тубида ётарди ва афтидан ҳеч нарсани кўрмаётганди; унинг мунчоқ донасидек қора кўзлари қаёққа қараб турганини билиш қийин эди, бироқ уларнинг қаракатицага қадалгани – бу аниқ. Бир парча ёғга ўхшаш қонсиз ва мумсимон балиқча торпедодек зарбалардан бошқа жойга кўчар эди, аммо душманнинг бешафқат қисқичлари ҳар гал унинг танасидан янги-янги бўлақларни узиб оларди. Худди палахмондан отилгандай омар қаракатица мудраб ётган жойга бориб тушарди, у эса шиддат билан ўзини орқага ташлаб, ортидан кўтарилган қоп-қора тўзон ичига яшириниб оларди. Аммо бу ҳаракат ҳам ҳар доим кўнгилдагидек чиқавермасди. Унинг ва думининг бир бўлаги денгиз жонворининг қисқичлари орасида қоларди. Ёш Каупервуд ҳар куни бу ерга чопиб келарди-да, сеҳрлангандай фожиани қузатарди.

Бир куни у пештахта олдига бориб бурнини бир оз ойнага теккизиб турган эди. Каракатицадан бешакл бир бўлаккина колганди; унинг коп-қора корни деярли бўм-бўш эди. Афтидан жанг ҳаракатларига тайёрланиб, омар аквариумнинг бир бурчагида бекиниб турарди.

Бу шафқатсиз олишувга ром бўлиб колган болакай барча бўш вақтини ойна олдида тик туриб ўтказарди. Ҳаял ўтмай, балки бир соатдан сўнг, эҳтимол эртага каракатицадан ном-нишон колмас, омар уни ўлдиради ва еб қўяди. Фрэнк нигоҳини аквариум бурчагидаги мисдек товланиб турувчи яшил вайронгарлик машинасига олди. Қизик, бу қачон рўй берди экан? Ҳар ҳолда бугундан колмас. Кечкурун бу ерга яна келмаса бўлмайди.

Кеч кирди, нима бўлди дейсизми? Ўша кутилган нарса содир бўлди. Пештахта олдида бир тўда одамлар турарди. Омар бурчакка бекиниб олганди, унинг олдида қок иккига бўлинган, деярли еб ташланган каракатица ётарди.

– Ахийри ниятига етибди-да! – деди болакайнинг ёнидаги одам. – Анчадан бери турибман: бир соат бурун омар бирдан ташланди-да, уни тутиб олди. Каракатицанинг силласи қуриган эди, каршилиқ кўрсатишга кучи етмаётганди. У ўзини олиб қочмокчи бўлди, аммо омар худди шуни, ўлжасининг салгина ҳаракатини олдиндан пойлаб турган экан, мана, охири бугун унинг бошига етди.

Фрэнк кўзларини катта-катта очиб, қараб турарди. Ўша лахзани кўролмай қолгани чатоқ бўлди-да. Ўлик каракатицага раҳми келиб кетди. Кейин у нигоҳини ғолибга қаратди.

“Шундай бўлиши керак ҳам эди, – кўнглидан кечирди у. – Каракатица чап бериб қололмаган”. У воқеанинг қандай содир бўлганини хаёлидан ўтказа бошлади. “Каракатица омарни ўлдира олмасди – бунинг учун унда ҳеч қандай қуроли йўқ эди. Омар каракатицани ўлдира олар эди – у тиш-тирноғи билан қуролланган. Каракатицанинг егани ҳеч вақоси йўқ, омар олдида эса емиш тайёр эди – каракатица. Бунинг охири нима билан тугаган бўларди? Бундан бошқа йўли бормиди? Йўқ, унинг қисмати шу эди”, – якун ясади у уйига яқинлашганда.

Бу воқеа Фрэнклинда ўчмас таассурот қолдирди. Уни анчадан бери қийнаб келган жумбоққа умумий тарзда жавоб

топган эди: ҳаёт қандай тузилган? Барча жонли мавжудот ана шундай яшайди – бири иккинчисининг ҳисобига кун кўради. Омарлар каракатицалар ва бошқа жонзотларни ейди. Омарларни нима ейди? Ўз-ўзидан равшанки, одам ейди. Ҳа, бўлмасамчи, мана, жумбоқ ҳам ечилди! Хўш, унда одамни нима ейди? – дарҳол ўзига-ўзи савол берди йигитча – Наҳотки одамларни бошқа одамлар еса? Йўк, йиртқич хайвонлар ейди. Яна ҳиндилар ва одамхўрлар ейди. Кўплаб одамлар денгизда ва бахтсиз ходисалардан ўлиб кетади. Одамлар ҳам бирларининг ҳисобига бошқалари яшашига ишонмаса-да, аммо улар бир-бирларини ўлдиришларини билар эди. Лоақал урушларни, кўча жангларини, боскинчиликларни олайлик. Боскинчиликни Фрэнк бир куни ўз кўзи билан кўрганди. Оломон “Паб-лик лежер” газетаси таҳририятига ҳужум қилганида, у мактабдан қайтаётганди. Бунга нима сабабчи бўлганини унга отаси тушунтириб берганди. Қуллар туфайли жанжал келиб чиққан экан. Ҳа, ҳа, бўлмаса-чи! Бир тоифа одамлар бошқалари ҳисобига яшаркан. Қуллар – ахир улар ҳам одамлар-ку. Айни шу туфайли ўша вақтларда норозилик ҳукм суларди. Бир тоифа одамлар бошқа одамларни – коратанлиларни ўлдирар эдилар.

Ўз хулосаларидан ғоят мамнун ҳолда Фрэнк уйга қайтиб келди.

– Ойижон! – кичкирди у остонадан ҳатлаб кираркан. – Охири у уни ўлдирди!

– Ким? Кимни? – хайрон бўлиб сўради ойиси. – Қани, бориб кўлингни юв-чи!

– Омар-да, дадам билан бирга сизга айтиб берган эдик-ку, ўша. У каракатицани ўлдирди.

– Ёмон бўлибди-ку! Хўш, бунинг нима кизиғи бор? Тез бориб кўлингни юв!

– Э-э, бунақаси камдан-кам бўлади! Мен, масалан, буни биринчи марта кўришим.

Фрэнк ховлига чиқди, у ерда сув қувури колонкаси ёнида оёқлари ерга қўмилган столча бор эди, унинг устида сувли челақ ва ялтирок жез тоғора турарди. Фрэнк юз-қўлини ювди.

– Дада, – деди у отасига, овқатланиб бўлгач, – эсингиздами, мен сизга каракатица ҳақида сўзлаган эдим?

– Эсимда.

– Биласизми – энди у йўқ. Омар уни еб қўйди.

– Яхшиликка бўлсин! – бепарво деди отаси газета ўқир экан.

Бирок Фрэнк неча ойгача кўрганлари, у дуч келган ҳаёт ҳақида мулоҳазалар юритди, зеро, энди уни ким бўлиши ва бундан кейинги қисмати қандай кечиши ҳақидаги масала банд этган эди. Пул санашдан боши чиқмайдиган отасини кузатар экан, банк иши ҳаммасидан завклирок деган қарорга келди. Отаси хизмат қиладиган Учинчи кўча унга энг чиройли, дунёдаги энг ажойиб кўча бўлиб кўринмоқда эди.

II боб

Фрэнк Алжернон Каупервуднинг болалиги қулай оилавий шароит ва фаровонликда кечди. У ўн ёшгача яшаган Ативуд-стрит кўчаси ҳар қандай боланинг кўнглига хуш ёқиши аниқ эди. Бу кўчадаги уйларнинг деярли барчаси кизил ғиштан кўтарилган, икки каватли, пастак пойдеворига оқ мармар копланган ва деразаю эшикларига ҳам худди шундай мармар хошия ясалган эди. Кўча ёқалаб қалин дарахтлар ўтказилган. Йирик юмалок тошлар ётқизилган кўча ёмғирдан кейин топ-тоза бўлиб яракларди, ҳар доим намхуш бўлиб турувчи кизил ғиштин тротуарлардан салқин шабада еларди. Ҳар бир уйнинг орқасида дарахтлар ва ўт-ўланлар ўсиб ётган боғ бор эди. Баъзи жойларда ҳатто гулзорлар ҳам кўзга ташланарди, чунки бу ерлардаги томорқалар энига бир неча юз футгача чўзиларди, уйлар ҳам тош кўчага яқин қилиб қурилганидан уларнинг орқа томонида талай бўш жой ортиб қоларди.

Ўзларига яраша оккўнгил бўлган ота-она Каупервудлар фарзандлари билан биргаликда ҳаёт гаштини суришга ишқибоз эдилар. Шу боис ота Нью-Маркет-стритдаги янги уйга кўчиб ўтишга аҳд қилди. Фрэнк туғилгандан кейин ҳам икки-уч йилда биттадан бола туғилиб, тўрттага етгунча оила шўх-шо-

дон яшай бошлади. Генри Уортинг Каупервуд масъулрок лавозимда ишлай бошлагандан буён унинг алокалари узлуксиз кенгайиб борди ва у аста-секин бообрў одамга айланди. У ўз банкининг кўплаб йирик ишқибозлари билан танишлар ортирди, хизмат юзасидан унга бошқа банкирларнинг ҳам уйларида бўлишига тўғри келганидан, уни энди “ўз одами” деб ҳисоблай бошлашганди – Кўшма Штатлар банкида ҳам, Дрекселлар, Эдвардслар ва бошқа банкларда ҳам у ёт эмасди. Барча банкларда уни мустаҳкам молия ташкилоти вакили деб билар эдилар ва у ҳамма жойда жуда ақлдан Худо берган одам бўлмаса-да, олий даражадаги ҳалол ва ботартиб ишбилармон сифатида донг таратди.

Ёш Каупервуд отасининг машғулотларига тобора чуқуррок кириб бормокда эди. Ҳар шанба куни унга банкка тез-тез келиб туриши учун рухсат берилганди ва у маклер ишлари қандай олиб борилиши, турли-туман коғозлар қандай эпчиллик билан алмаштирилишини зўр кизиқиш билан кузатарди. Бу барча бойликлар қаердан келаётганини, мижозлар ҳисоби деб банкка нима учун мурожаат қилишларини, банк нима учун бундай ҳисоб юргизиши-ю, одамлар олган пулларини нима қилишларини билишга уринар эди. Ўғли ишига қизиқаётганидан мамнун ота унга ҳар бир ишни эринмай тушунтирар эди, шу боис Фрэнк анча эрта – ўн-ўн беш ёшлар оралиғида Америка молия тизими ҳақида тўлиқ тасаввурга эга бўлди ва штат банки нима дегани ва у Миллий банкдан нимаси билан фарқ қилиши, маклерлар нима иш қилади, акция нима дегани ва унинг қиймати нима учун беқарор бўлади – ҳаммасини билиб олди. У пулнинг алмашув воситаси сифатидаги аҳамиятини ўзича аниқлай бошлади ва ҳар қандай қиймат асосий – олтин қийматига боғлиқ равишда ҳисоб қилинишини англаб етди. У табиатан молиячи, сармоядор эди, бу қийин ҳунар билан боғлиқ ҳамма нарсани у шоир энг нозик кечинмалари, туйғуларнинг барча хилларини илғаб олгандек, эсида сақлаб қолар эди. Олтин – бу алмашув воситаси – шу нарса уни ўзига қаттиқ тортарди. Унинг қандай қўлга киритилишини отасидан билиб олган бола кўпинча тушида ўзининг олтин келтирувчи пайконлар эгаси бўлганини кўрар ва уйғонгач, тушининг ўнгга айланиб

колишига интик бўлар эди. Акция ва облигациялар унда озмунча кизиқиш уйғотмади; у устига суврати туширилган коғозга ҳам арзимайдиган акциялар ва ўз қийматидан анча юкори баҳоланувчи бошқа акциялар ҳам борлигини билиб олганди.

– Мана, ўғлим, карагин-а, – деди бир куни ота, – бунақа коғозлар бизнинг юртларда ҳадеганда учрайвермайди.

Гап юз минглик заёмни таъминлашга учдан икки қийматга қўйилган Британия Ост-Индия компанияси акциялари устида борарди. Улар нақд пулга мухтож бўлган бир филаделфиялик магнатга қарашли эди. Ёш Каупервуд бир даста пулни ўта кизиқиш билан айлантириб қарай бошлади.

– Ташқаридан караганда у шунча пулга арзимайдигандек кўринади, – деди у.

Фрэнк коғозларни яна айлантириб қарай бошлади.

– Улар ўз қийматидан тўрт барабар ортик туради, – шипшитиб жавоб берди ота.

– “Британия Ост-Индия компанияси”, – овоз чиқариб ўкиди Фрэнк. – Ўн фунт. Эллик доллар атрофида.

– Қирқ саккиз доллар ва ўттиз беш цент, – ишбилармонларча тўғрилади уни ота. – Ҳм, бизда биттагина шундай даста бўлганида, тонгдан-шомгача эзилиб ишлашимизга тўғри келмасди. Эътибор қил-а, улар деярли яп-янги, муомалада бунақаси кам бўлади. Пайга эса, афтидан, биринчи марта қўйилаётибди.

Акциялар дастасини қўлида бир оз ушлаб турди-да, ёш Каупервуд молия ишининг серкирралигидан хайратга тушиб, уни отасига қайтарди. Бу Ост-Индия компанияси қанақа компания бўлди экан? У нима билан шуғулланади? Ота унга ҳаммасини тушунтириб берди.

Уйда ҳам Фрэнкнинг қулоғига капитал қурилишга сарф қилинган маблағ ва таваккалли молиявий муомала тўғрисидаги гаплар чалинар эди. Виржиния штатидан аллақандай Стинбержер деган бир йирик савдогарнинг ғоят кизикарли шахсияти ҳақидаги ҳикоя эътиборини тортиб қолди, у гўшт билан шуғулланар ва янги кредитга илиниш илинжида юрар экан. Отанинг гапига караганда, Стинбержерлар Николис Радл, Ларднер ва Қўшма Штатлар Банкнинг бошқа корчалонлари билан боғлиқ эди ҳамда уларнинг айримлари билан ҳатто қил

Ўтмас дўстга ҳам айланиб улгурган эди. Нима бўлганда ҳам у ушбу банкдан кўнгли нимани хоҳласа, шунга эришарди. Виржиния, Огайо ва бошқа штатларда йирик корамол савдоси ва мамлакат шаркидаги гўшт савдоси устидан якка ҳоким бўлиб олганди. Бу, мистер Каупервуднинг гапи бўйича, башараси сўйлоқ тишли чўчкага ўхшаб кетадиган баҳайбат одам эди; у ҳар доим усти баланд сувсар телпакда ва узун, кенг, тоғдай гавдасидан осилиб турувчи сюртукда юрарди. Стинбержер гўшт нархини фунтига ўттиз центгача кўтариб юборди, бу майда савдогарлар ва истеъмолчилар орасида кескин норозилик келтириб чиқарди, ҳатто унинг обрўсини ҳам тушириб юборди. Филадельфия, банкининг жамғармаси бўлимига у ўзи билан бир йил муддатга Қўшма Штатлар Банкнинг минг, беш ва ўн икки долларлик қоғоз пулларда чиқарилган юз ёки икки юзга минг билан қисқа муддатли мажбуриятларга олиб келар эди. Бу мажбуриятлар номиналдан ўн-ўн икки фоиз ҳисобидан ҳисобга олинар эди, унинг ўзи эса улар учун Қўшма Штатлар Банкига вексел билан тўрт ой муддатга тўлик баҳосига тўлар эди. Унга тегишли пулларни у Виржиния, Огайо ва Ғарбий Пенсилванияда жойлашган турли банкларнинг банкнотларида номинал бўйича Учинчи миллий банкнинг жамғарма бўлимида дасталаб олар эди, чунки асосан айна мана шу штатларда у ўз ҳисобларини юритар эди. Учинчи миллий банк асосий битимдан тўртдан тортиб беш фоизгача фойда оларди, бунинг устига Ғарбий штатлардан ушлаб қоладиган ҳисоб фоизи унга озмунча фойда келтирмасди.

Отаси кўпинча Фрэнсис Гранд деган одамни тилга оларди, у АҚШ конгрессидан ташқарида тузуккина аҳамиятга молик таниқли Вашингтон журналисти, айниқса, молия конунчилигига тааллуқли турли-туман сирларнинг тагига етишда устаси фаранг эди. Президент ва вазирлар маҳкамаси, шунингдек, сенат ва вакиллар палатасининг махфий ишлари унинг учун очик китоб мисоли эди. Ўз вақтида Гранд икки ёки уч маклерлик идораси воситасида Техаснинг қарз мажбуриятлари ва облигацияларини йирик-йирик партиялар билан сотиб олар эди. Ўз мустақиллиги учун Мексика билан курашган бу республика ўн-ўн беш миллион долларлик пулга қатор заёмлар чиқарганди. Те-

хасни АҚШ штатлари каторига қўшиш кўзда тутилган ва шу муносабат билан конгресс орқали республиканинг эски карзини тўлаш ҳисобига беш миллион долларни ассигнациялаш тўғрисида конун лойиҳаси ўтказилган эди. Қарз мажбуриятларининг бир қисми уларни чиқаришнинг алоҳида шартлари туфайли тўлиқ тўланиши, қолганлари эса чегирма билан тўланиши ва бундай ўйин ҳақидаги гаплар қулоғига чалиниб, пул тўплаш мақсадида эски мажбуриятларни сотиб олишни кўнглига келтирганларни чўчитиш учун биронта сессияда конун лойиҳасини барбод этиш йўлини қидириб топишга олдиндан келишиб қўйилгани ҳақидаги гап каби Гранд бунинг ҳам хидини олган эди. У бу ҳақда Учинчи миллий банкни огоҳлантириб қўйди, бинобарин ғазначининг ёрдамчиси Каупервуд ҳам бундан вокиф бўлди. У ҳам гапни оқизмай-томизмай айтиб берди, хотини орқали эса бу гап Фрэнкнинг қулоғига етиб борди, унинг катта-катта тиник кўзлари оловланди. Нима учун, деб ўзидан сўрарди у, отам қулай пайтдан фойдаланмаяпти ва Техас республикаси облигацияларини ўзи учун сотиб олмаяпти? Ахир унинг ўзи Гранд ва яна уч-тўрт одам мана шундай юзталиклардан неча мингтасини ишлаб олганди, деб айтар эди-ку? Гарчи бунда конунга қарши айтарлик бир нарса бўлмаса-да, у бунга жудаям конуний иш эмас деб қараётган бўлиши эҳтимол. Бундай норасмий беҳабарлик учун ўзини мукофотласа нима қилибди? Отам ўзига етганча ҳалол ҳам эмас, ўзига етганча хушёр ҳам эмас, ўйлади Фрэнк. Ҳали ўзи катта бўлсин, биржачи ҳам, банкир ҳам, сармоядор ҳам бўлади, ўшанда қулай пайтни қўлидан чиқариб бўлибди.

Айни ўша кунларда Каупервудларникига илгари сира келмаган бир кариндошлари кадам ранжида қилиб қолди. Бу миссис Каупервуднинг акаси Сенека Девис эди, у оқ юзли, ёноклари кизил ва мовий кўзли киши бўлиб, бўйи нақ беш футу тўққиз дюйм эди, бақувват, тўладан келган, боши юм-юмалок бўлиб, ялтиллаган тепакал атрофида тилларанг сочининг қолдиқлари жингалак-жингалак бўлиб турарди. Урфга обдон риоя қилиб, ғоят башанг кийинганди – гулдор жилет, узун кулранг фартук ва цилиндр ўзига хўп ярашган (омадли одамга хос бўлган либослар). Бир қарашдаёқ Фрэнк унга махлиё бўлиб қол-

ди. Мистер Девис плантатор бўлиб, Кубада катта ранчоси бор эди; у болакайга оролдаги ҳаёт ҳақида – кўзғолонлар, камаллар, унинг ўз плантациясида кўлларида мачете билан қаттиқ олишганлари ва яна кўплаб қизиқ нарсалар ҳақида ҳикоя қилди. У ўзи билан ҳиндиларнинг ғаройиб нарсаларидан бир талайини, кўплаб пул ва бир неча кулни олиб келганди. Улардан бири Мануэль исмли баланд бўйли ва озғин негр эди – унинг адъютанти ва тан кўрикчиси сифатида ҳамиша унинг қошида ҳозир уноз турарди. Мистер Девис Филадельфиянинг Жанубий бандаргоҳида орталадиган хомашё шакар-қамиш плантацияларида мол экспорт қилар эди. Амаки ўзининг маъсум қувноқлиги билан Фрэнкни ром этганди, бундай қувноқлик бу тинч ва вазмин оилада ҳатто бир қадар дағал ва одобсизликдек бўлиб кўринарди.

Якшанба кунини кечкурун тўсатдан тоға бостириб кириб келди-да, барчани шодон хайратга солди.

– Бу қанақаси бўлди, сингилжон! – қичкириб деди у, миссис Каупервудга кўзи тушиши ҳамон. – Жичча ҳам семирмапсан-ку. Мухтарам Генрига турмушга чиққанингдан кейин сени акамдай семириб кетгандирсан деб ўйловдим. Йўқ, ана уни қаранглар! Ўлай агар у беш фунт ҳам келмайди-я!

Шундай дея у Ненси-Арабеллани белидан қучиб, хайратга тушган болалари томон итариб юборди.

– Мана бу митти шаҳарликларга бир қаранглар, – шовқин соларди тоға, – башаралари унга ботиргандай оппоғ-а. Бироз офтобда тоблангани менинг ранчомга борсаларинг бўлармиди. Мум қўғирчоқдан фарқлари йўғ-а. – Шундай деб туриб, у беш ёшли Анна Аделанданинг юзидан чимчилаб қўйди. – Ростини айтсам, Генри, туриш-турмушларинг чакки эмас, – давом этди у оддийгина уч қаватли уйнинг меҳмонхонасига синчков кўз югуртирар экан.

Саҳни йигирмага йигирма тўрт фут бўлган, олча дарахтига ўхшатиб пардоз берилган ва Шератон усулидаги янги гарнитур билан жиҳозланган бу хона бир оз ғалати кўринса-да, бироқ шинамгина эди. Генри Каупервуд ғазначи ёрдамчиси бўлганида, у Европадан фортепьяно олиб келтирган эди – ўша вақтларда бу дабдаба саналарди. Хонага бошқа ноёб нар-

салар ҳам зеб бериб турарди: газда ёнадиган қандил, тилла баликчалари бўлган аквариум, ғалати-ғалати шаклдаги обдон сайкал берилган бир нечта чиғанок ва гулли сават тутган ишк маъбудасининг мраммар ҳайкалчаши шулар жумласига кирарди. Ёз фасли. Катта очик деразалардан ғиштин йўлкага соя ташлаб турган дарахт шохларини кўрган кўз кувонмай қолмайди. Сенека тоға шошмайгина ҳовлига чиқди.

– Жойга беш кетдим, аммо, – деди у шохдор қайрағоч тагида туриб, бир қисмига ғишт ётқизилган ва ғиштин девор билан ўралган ҳовлига назар соларкан; девор устида ёввойи тоқ чуваланиб ётарди. – Тўр беланчаларинг қани? Наҳотки ёзда бу ерга беланчак осмасаларинг? Сен-Педрога менинг айвонимда олтитами ё еттитами беланчагим бор.

– Беланчак эсимизга келибди дейсизми, ака, ён-атрофимизда қўшнилар. Лекин бўлса-ку, нур устига нур бўлурди, – жавоб берди миссис Каупервуд. – Эртагаёқ Генридан беланчак сотиб олишини илтимос қиламан.

– Мен бир нечтасини ўзим билан олиб келдим. Меҳмонхонадаги сандикка солиб қўйганман. Кубадаги қораялоқларим уларни ўзлари тўқийди. Шулардан биттасини эртагаёқ Мануэлдан бериб юбораман.

У битта тоқ баргидан юлиб олди, Эдварднинг қулоғидан тортиб қўйди, болаларнинг энг кичкинаси Жозефга ҳиндилар томагавкидан олиб келишга ваъда берди-да, уйига қайтиб кетди.

– Мана бу болакай менга ёқади, – деди у бирпас тўхтаб ва қўлини Фрэнкнинг елкасига қўйиб. – Унинг тўлиқ исми қандай, Генри?

– Фрэнк Алжернон.

– Ҳм! Унга бошқачароқ исм қўйиш керак экан, меникига ўхшаган. Бу болада нимадир бор... Кубага олдимга кел, мен сени плантатор қиламан.

– Мен бунга хоҳламайман, – жавоб берди Каупервуднинг тўнғич ўғли.

– Очигини айтганинг ҳам дуруст! Таклифимга қарши нима демоқчисан?

– Ҳеч нарса. Фақат мен бу ишни билмайман.

– Қанақасини биласан?

Бола муғомбирона жилмайди.

– Мен деярли ҳеч нарса билмайман.

– Бўпти, хўш, ўзинг нимага қизиқасан?

– Пулга.

– Оббо сен-ей! Минг қилса ҳам конингда бор-да, ота изидан кетибсан. Нима ҳам дер эдик, ёмон эмас! Худди катталардай фикрлашини қаранглар уни. Бўпти, миттивой, биз сен билан ҳали гаплашамиз. Синглим, афтидан сеникида сармоядор ўса-япти. У барча нарсага ҳақиқий ишбилармонлардай қараяпти.

Тоға Фрэнкка яна диққат билан қараб қўйди. Бу бир сўз-ли йигитчада, шубҳасиз нимадир бор. Унинг катта-катта ва кулранг кўзларидан ақл ёғиларди. Бу кўзлар кўп нарсани яшириб турарди.

– Қизиқ бола! – деди мистер Дэвис куёвига. – Менга унинг чакконлиги ёқади. Болаларингизнинг бари бўлалик.

Мистер Капервуд жилмайиб қўйди, холос. Модомики, Фрэнк унга ёқибдими, бу тоға унинг учун кўп нарса қила олади. Масалан, вақти келиб унга ўз бойликларининг бир қисмини бериши ҳам мумкин. Мистер Дэвис бой ва бўйдоқ эди.

Сенека тоға Каупервудларникига танда қўйиб қолди, у ҳар доим болаларни ҳайратга солиб немисча ва испанча гапирадиган қора танли тан кўриқчиси Мануэл билан бирга келарди. Фрэнк уни тобора кўпроқ қизиқтирмоқда эди.

– Бола улғайиб, ким бўлмоқчи эканига қарор қилганида, мен унинг оёқка туришида ёрдам бераман, – деди бир куни мистер Дэвис синглиси билан бўлган суҳбатда. Нэнси акасига миннатдорчилик билдирди.

Тоға Фрэнк билан унинг машғулотлари ҳақида суҳбатлашарди, у болани китоблар ва умуман, мактаб дарсликларининг кўпчилиги қизиқтиришини ҳам билиб олди.

Грамматика – турган-битгани расво. Адабиёт уч пулга қиммат. Лотин тили – вақтни бекорга сарф қилиш. Тарих – шуни ҳам фан деб бўларканми.

– Мен ҳисобчилик ва математикани яхши кўраман, – деди Фрэнк. – ўзимга қолса, ҳаммасини йиғиштириб кўярдим-да, ишга киришиб кетардим.

– Ишга ҳали эрта, оғайни, – жавоб берди тоға. – Ёшинг нечада? Ўн тўртдами?

– Ўн учда.

– Ана кўрдингми, ўн олтига тўлмай туриб, мактабни ташлаб бўлмайди. Ўн етти-ўн саккизга етгунча ўқисанг, яна яхши. Зарар қилмайди. Болаликни кейин қайтариб бўлмайди, бўталоғим.

– Мен бола бўлишни хоҳламайман. Ишлашни хоҳлайман.

– Шошилма, кўзичоғим. Бир вақт қарабсанки, кап-катта бўлиб қоласан. Афтидан, банкирликка кўнглинг сушт кетяпти-ёв?

– Ҳа, тоғажон.

– Ҳа, нима ҳам дердим, Худо хоҳласа, ўша вақт келади, агар фикринг ўзгариб қолмаса, бошламасига мен ўзим сенга ёрдам бераман. Аммо қара, ўзингни яхши тут. Сенинг ўрнингда бўлганимда, ишдан аввал бир-икки йил катта дон воситачилик идорасида ишлаган бўлардим. У ерда тажриба орттирса бўлади. Сенга кейинчалик асқотиб қоладиган кўп нарсаларни билиб оласан. Ҳозирча соғлиғингга эҳтиёт бўл ва кўп ўқи. Зарурат туғилганда қаерда бўлмай, менга хабар бер. Мен хат ёзаман ва сен ўзингни қандай тутганингни билиб оламан.

Банкда ўзига ҳисоб очиш учун у жиянига ўн долларлик олтин танга берди. Бу ҳаракатчан, ўз кучига ишонган ва ҳаёт ҳали дахл қилмаган йигитча мистер Дэвисни Каупервудларнинг бутун хонадонига мойил қилиб қўйган бўлса, не ажаб.

III боб

Ўн тўрт ёшида Фрэнк Каупервуд биринчи марта тижорат ишларига бош қўшди. Бир куни тижоратчилар ва уларнинг фирмаларини Фрон-стрит кўчасидан ўта туриб, у улгуржи баққоллик дўкони эшиги устида кимошди савдоси байроқчасини кўриб қолди, ичкаридан савдогарларнинг овози эшитиларди:

– Ажойиб ява қаҳвасининг бир партияси учун менга нима-ни таклиф қилишаяпти дейсизми? Бугунги кунга келиб, ул-гуржи бозор нархи бир копига етти доллару ўттиз икки цент бўлиб турибди. Қанча берасиз? Қанча берасиз? Партия фақат яхлит боради. Қанча берасиз?

– Ўн саккиз доллар, – дея кичқирди, эшик тагида турган баккол, у савдонинг “қулоғини очиш” учунгина айтганди бу нархни. Фрэнк уларни кузатиб турарди.

– Йигирма икки, – деди бошқа овоз.

– Ўттиз, – қулоққа чалинди учинчи овоз.

Нарх етмиш беш долларга етиб борди, бу қаҳва ҳақиқий кийматининг ярмидан кўпроғини ташкил этарди.

– Етмиш беш доллар. Етмиш беш, – дея кимошди савдогари кичкирар эди. – Ким кўпроқ айтади? Етмиш беш доллар – бир. Ким саксон беради? Етмиш беш доллар – икки... – У тин олди ва санъаткорона тарзда қўлини олдинга кўтарди. Кейин қўли-ни кескин туширди. – Етмиш беш долларга мистер Сайлас Гре-горига сотилди. Ёзиб қўйинг, Жерри, – мурожаат қилди у ўзи-нинг чўтир ёрдамчисига ва ўша захоти баққоллик молининг бошқа туркуми: ўн бир бочка оҳорни сотишга ўтди.

Ёш Каупервуд хаёлида тезда ҳисоблаб чиқди. Кимошди сав-догарининг гапига ишонадиган бўлса, қаҳванинг бозор нархи копига етти доллару ўттиз икки цент туради; демак, уни етмиш беш долларга сотиб олган баккол ўша захоти саксон олти дол-лару тўрт цент ишлаб олади, уни чакана нархда сотиб эса ундан ҳам кўпроқ ишлайди. Агар эсидан чиқмаган бўлса, онаси ҳар фунтига йигирма саккиз цент тўлайди. Китобларини қўлтиғига қисганча Фрэнк бакқоллар ёнига яқинроқ борди ва савдонинг боришини диққат билан кузата бошлади. Салдан кейин эшити-шига қараганда, бир бочка оҳор ўн доллар тураркан, бу ерда эса уни олти доллардан сотишарди. Бир неча бочка сирка ўз кийма-тидан уч баравар арзонга қўлма-қўл бўлиб кетганди. Фрэнкнинг савдода шунақанги иштирок этгиси келиб кетдики, қўяверасиз, бироқ унинг чўнтагида майда чақалардан бошқа пули йўқ эди. Кимошди савдогари қаршиларида турган болага кўзи туш-ди-ю, унинг юзидаги жиддийлик ва шиддатдан хайрон қолди.

– Ажойиб кастил совунини таклиф этаман – етти кути, оз хам эмас, кўп хам эмас. Шуни билиб кўйингки, агар совунга ишингиз тушган бўлса, ҳозир бир юмалоғи ўн тўрт цент туради. Бир кутисига эса сиздан ўн тўрт доллару етмиш беш цент олишади. Қанча берасиз? Қанча берасиз? Қанча берасиз?

У тез, савдогарга хос одатдаги имо-ишоралар ва ҳаддан ташқари эҳтирос билан гапирарди, аммо бу ёш Каупервудга таъсир қилмаётганди. У хаёлида тезда ҳисоблаб чиқди. Етти-та кути ўн бирдан етмиш беш – ҳаммаси бўлиб саксон икки доллару йигирма беш цент. Борди-ю, бу туркум ярим баҳосига кетса... борди-ю, ярим баҳосига кетса...

– Ўн икки доллар! – кимдир таклиф киритди.

– Ўн беш! – бошқаси уни кўтарди.

– Йигирма беш! – қичқирди учинчиси.

Шундан кейин бир доллардан ортиб бораверди, чунки кас-тил совунига талаб унча катта эмасди.

– Йигирма олти!

– Йигирма етти!

– Йигирма саккиз!

– Йигирма тўққиз!

Ҳамма жим бўлиб қолди.

– Ўттиз! – кескин оҳангда деди ёш Каупервуд.

Юзи заҳил ва сочлари тўзғиган жиккаккина, озгин кимошди савдогари кизиқувчанлик ва бир қадар лоқайдларча Фрэнк-ка тикилар экан, жағи бир лаҳза хам тинмаётганди. Боланинг каттиқ тикилиб қараши беихтиёр унинг эътиборини тортди ва ўзи хам билмаган ҳолда юрагида ишонч пайдо бўлди ва бир тўхтамга келди: болада пул бор. Ҳойнаҳой, биронта баққол-нинг боласи бўлса керак.

– Ўттиз доллар! Ўттиз доллар! Ажойиб совунимнинг бир туркуми ўттиз доллардан! Аъло совун! Чакана савдода бир юмалоғи ўн тўрт центдан кетади. Ўттиз бир доллар берадиган борми? Ким ўттиз бир беради? Хўш, ким ўттиз бир беради?

– Ўттиз бир! – деган овоз эшитилди.

– Ўттиз икки! – деди Каупервуд.

Савдо бошқатдан бошланди.

– Ўттиз икки доллар! Ўттиз икки доллар! Ўттиз икки доллар! Ажойиб бу совунга ким ўттиз уч доллардан беради? Ким ўттиз учдан беради?

Ёш Каупервуднинг мияси тез ишлаб кетди. Унинг ёнида пул йўк эди, аммо отаси Учинчи миллий банкда ғазначи ёрдамчиси бўлиб хизмат қиларди. Фрэнк бемалол унга ишонса бўлади. Мана шу совуннинг ҳаммасини қўшни уйдаги баққолга ўтказишига сира шубҳа қилмасди, борди-ю, у бўлмаса, бошқа бир баққолга ўтказди. Шу нархга сотиб олишни истовчилар топилади-ку, ахир. Совунни Фрэнк сотиб олса нима қилибди?

Кимошди савдогари нафасини ростлади.

– Ўттиз икки доллар – бир! Ким ўттиз уч беради? Ўттиз икки доллар – икки! Ўттиз уч берадиган борми? Ўттиз икки доллар – уч! Етти кути аъло совун! Ким ошиғи билан беради? Бир, икки, уч! Ким кўпроқ беради? – Унинг қўли яна ҳавога кўтарилди. – Уни мистер...

У пештахта оша хиёл эгилди, ёш харидорнинг юзига қизиксиниб қаради.

– Фрэнк Каупервуд сотиб олади, у Учинчи миллий банк ғазначиси ёрдамчисининг ўғли бўлади, – кескин оҳангда гапирди бола.

– Бўлади! – деди кимошди савдогари, унинг дадил қараб турганига ишонган ҳолда.

– Бирпас шошмай турасизми? Банкдан пул оламану қайтаман.

– Яхши! Фақат ҳаяллама: агар бир соат ичида келмасанг, мен уни яна савдога қўйиб юбораман.

Фрэнк жавоб бермай, эшикдан югуриб чикди ва энг аввало дўкони Каупервудлар уйидан бир маҳалла нарида жойлашган таниш баққолнинг олдида чопди.

Сўнгги ўттиз кадамни у секин юриб ўтди, кейин хотиржам қиёфага кирди ва дўконга кираётиб, кўзлари билан кастил совунини қидира бошлади. Ана у – одатдаги жойида, ўша нав, “унинг” совунига ўхшаган ўшандай кутида.

– Манави совунингизнинг донаси канчадан, мистер Дэлримпл? – сўради Фрэнк.

– Ўн олти центдан, – гердайиб жавоб берди баққол.

– Агар сизга худди шундай совундан етти қутисини олтмиш икки доллардан олиб келсам, оларминдигиз?

– Худди шунақасиданми?

– Ҳа, сэр.

Мистер Делримпл кўнглида ҳисоб-китоб қила бошлади.

– Ҳа, олардим, – аста жавоб берди у.

– Сиз пулни бугуннинг ўзида тўлайсизми?

– Мен вексел бераман. Молнинг ўзи қаерда?

Мистер Дэлримпл қўшнининг ўғли берган бу ногаҳоний таклифдан хиёл ташвишланди. У мистер Каупервудни ҳам, Фрэнкнинг ўзини ҳам яхши танирди.

– Агар совунни бугуноқ олиб келиб берсам, аниқ оласизми?

– Оламан, – жавоб берди баққол. – Нима, совун савдоси билан шуғулланаяпсизларми?

– Йўқ, аммо уни арзонроқ сотиб олса бўладиган жойни биламан.

Фрэнк шошиб чикиб кетди-да, отасининг олдига югурди. Банкда ишлар аллақачон тўхтаган эди, аммо болакай у ернинг барча баланд-пастларини биларди, агар ўғли ўттиз доллар ишлаб топса, мистер Каупервуднинг мамнун бўлишини ҳам биларди. Унга пулни бир кунгинага банд қилса, шу етарли эди.

– Нима гап, Фрэнк? – бошини баланд ёзув столидан кўтариб сўради мистер Каупервуд юзи кизарган ва бўғриққан ўғлига қараб.

– Сиздан ўттиз икки доллар қарз сўрамоқчи эдим, дада.

– Яхши. Хўш, бу пул сенга нега керак бўлиб қолди?

– Мен совун сотиб олмоқчиман: етти қути кастил совуни. Уни қаердан олишни биламан, унга харидор ҳам топиб қўйдим. Мистер Дэлримпл бугун молни олади. У менга олтмиш икки доллар таклиф қилди. Агар пул берсангиз, мен ғир этиб бораман-да, кимошди савдогарига тўлайман.

Мистер Каупервуд жилмайди. Ўғли ҳеч қачон бундай иш-билармонлигини намоён этмаганди. Ўн уч яшар бола учун бу иш хаддан ташқари мушоҳадакор ва уддабуронлик эди.

– Демак, Фрэнк, – деди ота бир қанча ассигнация ётган қути томон бораркан, – сен, афтидан, сармоядор бўлиб қолган

кўринасан. Зарар кўрмаслигинга ишончинг комилми? Қилган ишингнинг маъносини яхши тушунасами?

– Пул берсангиз-чи, дадажон, – илтимос оҳангида сўради Фрэнк. – Мен нимага кодирлигимни сизга исботлайман. Пул беринг аввал. Менга ишонаверинг.

– Бўлмасам-чи, Фрэнк, мен сенга ишонаман, – деди у ва ўзининг Учинчи миллий банкининг пулидан олтита беш долларлик ва иккита бир долларлик санаб берди. – Ма, ол!

Фрэнк отасига миннатдорлик билдириб, ташкарига отилди ва оёғини қўлига олиб, кимошди савдоси бозорига қараб учди.

Фрэнк клерк ўтирган столча ёнига келиб:

– Совунга пул тўламоқчиман, – деди.

– Ҳозирми?

– Ҳа. Менга тилхат ёзиб берасизми?

– Майли!

– Молни уйга олиб бориб берасизларми?

– Йўк, бизда унака эмас. Сиз уни бир кун ичида олиб кетишингиз керак.

Кутилмаган қийинчиликка Фрэнк парво қилмади.

– Бўпти, – деди у, тилхатни чўнтагига жойлар экан.

Савдогар беихтиёр унинг ортидан кузатиб қолди. Ярим соатдан кейин Фрэнк бандаргоҳда араваси ортидан судралиб юрадиган ва тўғри келган нарсадан пул ишлашга тайёр қиракаш ҳамроҳлигида қайтиб келди.

Олтмиш цент учун у совунни олиб бориб беришга кўнди. Ярим соатдан сўнг улар ҳайратдан донг қотган мистер Дэлримпл дўкони олдида туришарди. Совунни аравадан туширишдан аввал Фрэнк уни кўчага чикиб, кутиларни кўздан кечириб чиқишга мажбур қилди. Борди-ю, маслаҳат жойидан чикмай қолса, Фрэнк совунни уйга олиб кетишни кўнглига тугиб қўйганди. Бу унинг биринчи олибсотарлиги бўлганига қарамай, у ҳар доим қилаётган иши жой-жойида бўлишини хоҳларди.

– Маъкул, – ғудранди мистер Дэлримпл ковоғини уйган ҳолда оппоқ сўчли бошини қашиб. – Маъкул, мен совунни оламан. Сўздан қайтиш йўк. Буни қаердан топа қолдингиз, Фрэнк?

– Биксомникидаги савдода, шу яқин-атрофда, – очиқчасига ва одоб билан жавоб берди ёш Каупервуд.

Мистер Дэлримпл совунни дўконга олиб киришларини буюрди ва сотувчи вояга етмаганлиги учун озгина кийнаиб бўлса-да, айрим расмиятчиликлардан кейин бир ой муддатга вексел ёзиб берди.

Фрэнк ташаккур билдирди ва векселни чўнтагига солди. У яна отасининг хузурига боришга ва қарзни қайтариш ҳамда ўз фойдасини нақд олиш учун, бошқалар унинг кўз олдида қилганларидек, векселни ҳисобдан ўтказиб қўйишга қарор қилди. Одатда бундай ишлар банк ёпилгандан кейин амалга оширилмас эди, бироқ отаси унинг учун истисно қилади.

Ҳуштак чалганча у йўлга тушди; уни кўриб отаси яна жилмайди.

– Ҳўш, Фрэнк, овинг бароридан келдими? – сўради мистер Каупервуд.

– Мана, бир ой муддатга вексел, – деди бола, Дэлримплдан олган мажбурият қоғозини столга қўяр экан. – Марҳамат, ўзингизнинг ўттиз икки долларингизни ушлаб қолиб, уни ҳисобга олиб қўйинг.

Ота векселни диққат билан кўздан кечирди.

– Олтмиш икки доллар, – ўкиди у. – Мистер Дэлримпл. Ҳаммаси тўғри. Ҳа, мен уни ҳисобга олиб қўяман. Бу сенга ўн фоизга тушади, – ҳазиллашди у. – Айтмоқчи, векселни ўзингга олиб қолсанг нима қилибди? Мен кутиб тура оламан ва ой охиригача ўзимнинг ўттиз икки долларимни талаб қилмайман.

– Йўқ, керак эмас, – эътироз билдирди Фрэнк. – Сиз яхши-си уни ҳисобга олиб қўйинг ва ўз пулингизни олинг. Қолгани ўзимга керак бўлиб қолиши мумкин.

Ўғлининг ишбилармонларча кўринишидан мистер Каупервуд завқланиб кетди.

– Ҳа, майли, – деди у. – Эртага ҳаммаси рисоладагидек бўлади, хўш, энди айт-чи, буни қандай удаладинг?

Ўғли унга ҳаммасини сўзлаб берди. Кечкурун соат еттида бу гапдан миссис Каупервуд хабар топди, салдан кейин эса Сенека тоғанинг қулоғига бориб етди.

– Ана, сизга айтмаганмидим, Каупервуд? – деди тоға. – Бу бола – бўладиган бола. Ҳали кўрасиз, у нималар қилмайди!

Тушлик чоғида миссис Каупервуд ўғлига меҳр билан боқар эди. Ахир куни кеча у онаси кўкрагидан бир зум ажрамайдиган эмизикли чақалок эмасмиди? Қандай қилиб бирдан кап-катта йигит бўлиб қолди?

– Болажоним Фрэнк, худойим бундан кейин ҳам ўзи йўлингни берсин, – деди у.

– Мен ҳам шундай тилак қиламан, ойи, – лўнда жавоб эшитилди.

Тўғри, савдо ҳар куни ҳам бўлавермас, баққол билан ҳам ҳар куни битим тузилавермасди, бироқ Фрэнк муштдайлигидан пул тўплашни ўрганиб олганди. У ёшлар учун журналга обуна тўплар, янги нав коньякни тарқатиш бўйича агент бўлиб ишлар эди, бир гал ҳатто атрофдаги болаларни бир ёқадан бош чиқаришга чорлаб, уларга улгуржи нарҳда ёзлик похол шляпа сотиб олдирди. Пулни эҳтиёт қилиб жамғариб боришни Фрэнк хаёлига ҳам келтирмасди. Она сути оғзидан кетмаган пайтданок у сарф-харажатлар учун пулнинг юзига бориб ўтирмасликка аҳд қилганди ва қандай қилиб бўлмасин, шундай имкониятга эга бўламан, дерди.

Сал олдинми ё шу йилими, унда киз болаларга ҳавас уйғонганди. Унинг нигоҳи, албатта, энг чиройли кизга қадалиб қоларди. Унинг ўзи хушрўй ва жозибадор бўлгани боис ёкиб қолган қизини ўзига оғдириб олиш унинг учун ҳеч гап эмасди. Қўшни бўлиб яшайдиган ўн икки яшар Пейшенс Барлоу унинг назарига тушган биринчи киз эди. У ҳам қизнинг назарига тушганди.

Табиат қизга чакноқ қора кўзлар ва қора соч ато этганди, сочини у доим иккита қилиб ўриб юрарди. Тўпиклари нозик, силлиқ оёқчаларида у пардай енгил одимларди. Қизнинг онаси квакерлар эдилар, у бошига ҳар доим ихчамгина чепчикни қўндириб оларди. Шунга қарамай, унинг феъли оловгина эди ва мана бу жасоратли, ўзига ишонган, тўғрисўз бола унга ёқарди. Бир куни уларнинг кўзлари бир неча бор тўқнашгандан кейин, у қизни тўхтатди-да, ҳар доимгидай жилмайиб дангал сўради:

– Сиз бизнинг кўчамизда турасиз, шундайми?

– Ҳа, – жавоб берди қиз хиёл ҳаяжонланиб ва китоб солинган сумкасини ўйнтганча, – бир юз қирқ биринчи уйда, – деб кўшиб қўйди.

– Мен бу уйни биламан, – деди Фрэнк. – Ўша уйга кириб кетаётганингизни кўргандим. Сиз, янглишмасам, менинг синглим билан бир синфда ўқийсиз, тўғрими? Исми-шарифингиз Пейшенс Барлоу-да?

Синфдош дўстларидан бири бир гал қизни шу ном билан айтиб чақиргани қулоғига чалинганди.

– Ҳа, – тасдиқлади қиз. – Сиз қаердан биласиз?

– Эшитгандим, – жилмайди Фрэнк. – Мен сизни тез-тез кўриб тураман. Қизилмия ейсизми?

Фрэнк чўнтагига қўл суқди ва ўша вақтларда кенг урф бўлган бир нечта янги қизилмия таёқчаларини олди.

Пейшенс эркаланибгина ташаккур билдирди ва таёқчалардан бирини олди.

– Унча ширин бўлмаса керак. Чўнтагимда қачондан бери ётибди. Яқинда обакиларим бор эди.

– Йўқ, ширин, – деди қиз, таёқчанинг учидан шимиб.

– Сиз синглим Анна Каупервудни билсангиз керак? – сўради йигитча аввалги суҳбатга қайтиб ва ўзини қўшни қизга таништирган бўлиб. – Тўғри, у сиздан бир синф пастда ўқийди, лекин сизлар таниш бўлсаларингиз керак?

– Мен уни биламан. Мактабдан қайтишда кўришиб қоламиз.

– Мен ҳов анави ерда, ўнг тарафда тураман, – деди Фрэнк бусиз қиз унинг қаерда туришини билмайдигандек, улар яқинлашиб келаётган уйни кўрсатди унга. – Энди биз тез-тез кўришиб турсак керак?

– Сиз Рут Мерриом билан танишмисиз? – сўради қиз, Фрэнк унинг уйига борадиган тош йўлакка энди бурилмоқчи бўлганда.

– Йўқ, нега сўраяпсиз?

– Уйида сешанбада оқшом бўлади, – тил учида гапиргандек деди Пейшенс.